

UDK 783(086.72)(091)
DOI: 10.4312/mz.50.2.279-291

Drago Kunej

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Glasbenonarodopisni inštitut, Ljubljana
Research Centre of the Slovenian Academy of Science and Arts, Institute of Ethnomusicology,
Ljubljana

Gramofon v službi sakralne glasbe? Gramophone Serving Sacred Music?

Prejeto: 15. februar 2013
Sprejeto: 27. marec 2013

Received: 15th February 2013
Accepted: 27th March 2013

Ključne besede: gramofonske plošče, sakralna glasba, Zbor stolne cerkve v Ljubljani, pevci Adrija, popularizacija in komercializacija glasbe

Keywords: gramophone records, sacred music, Ljubljana Cathedral Choir, Adria Singers, popularization and commercialization of music

IZVLEČEK

ABSTRACT

Kot večina aktivnosti v gramofonski industriji je bilo verjetno tudi snemanje plošč s sakralno vsebino povezano predvsem s trgovanjem in dobičkom. Na primeru gramofonskih plošč Zbora stolne cerkve v Ljubljani in pevcev Adrija iz ZDA vidimo, da je bil tržni uspeh odvisen od številnih dejavnikov. Če primerjamo priljubljenost plošč pri kupcih za oba zbora in število danes ohranjenih posnetkov, lahko sklepamo, da se plošče s sakralno vsebino niso tako dobro tržile kot tiste s posvetno.

Like most activities in the gramophone industry, recording sacred music appears to have been linked with trade and profit. Through the example of gramophone records released by the Ljubljana Cathedral Choir and the Adria Singers from the USA, one can see that favourable market results depended upon a number of factors. By comparing the popularity of recordings of these two choirs, with the number of surviving records, one can conclude that the sale of sacred music lagged behind that of secular.

Uvod

Različni komercialni razlogi so botrovali pojavu in razvoju glasbene industrije vse od začetka, saj zgodnje obdobje razvoja zapisovanja in predvajanja zvoka ter s tem povezane glasbene industrije zaznamuje predvsem boj za patente in prevlado na trgu. Že Thomas Alva Edison, ki mu je kot prvemu uspelo posneti in nato zapisani zvok tudi predvajati, je svojo napravo, fonograf, leta 1878 takoj patentiral in ta izum s tem zaščitil. Zato se je moral Emile Berliner pri izdelavi gramofona okoli leta 1888 lotiti zapisa zvoka drugače in se tako izogniti obstoječim patentom. Namesto valjev, na katere so s fonografom zapisovali zvok, se je odločil za ploščo kot nosilni medij in uporabil bočni (lateralni) zapis zvoka v brazdi, ki je bil drugačen od globinskega (vertikalnega)

zapisa pri Edisonovih fonografih. Obe pomembni značilnosti, ki ločita gramofon od fonografa, sta kasneje odločilno pripomogli k prevladi gramofonov in plošč na tržišču. Gramofoni so bili namreč zaradi drugačnega zapisa zvoka veliko preprostejši kot fonografi in so jih lahko zato izdelovali in prodajali za nižjo ceno; poleg tega je bilo tiskanje in razmnoževanje plošč veliko cenejše od razmnoževanja valjev. Berliner je kmalu prodal licenco procesa masovne izdelave plošč tudi drugim podjetjem, ki so komercialno izdelovale plošče in s tem se je lahko začela množična proizvodnja plošč in razvila glasbena industrija. Med podjetji se je začel konkurenčni boj za tržišče, kar je pogosto povzročilo propad manjših podjetij ali pa njihov prehod pod okrilje večjih koncernov.

Alfons Oblak je bil verjetno prvi na Slovenskem, ki je omenil možnost uporabe nove tehnologije snemanja in predvajanja zvoka v sakralne namene. Leta 1890 je objavil v časopisu *Dolenjske novice* podlistek, v katerem je na kratko opisal delovanje in zgodovino dotedanjih naprav za zapisovanje zvoka in dodal razmišljanje o velikih možnostih, ki jih prinaša nova tehnična pridobitev. Med naštevanjem različnih vlog, ki naj bi jih snemalne naprave v bodoče prevzele, je med drugim zapisal: »Le vprašanje časa je še, da bode fonograf otroke govoriti in moliti učil; ko bode v oddaljenih podružnicah fonograf na prižnici g. duhovnika, na koru pa organista in pevce namestoval ...« (Oblak 1890: 139).

Zelo zgodnje podatke o posnetkih sakralne glasbe zasledimo v časopisu *Cerkveni glasbenik*, kjer je bil leta 1905 objavljen članek z naslovom »Gramofon v službi cerkvene glasbe«. V njem so predstavljene gramofonske plošče, ki jih je podjetje Gramophone Company posnelo »ob znameniti papeževi maši o priliki gregorjanskega kongresa 1. 1904 /.../. Ob isti priliki so se sprejele na gramofon tudi še nekatere druge koralne melodije« (Cerkveni glasbenik 1905: 58, 59). Poleg predstavitve »suhih dejstev« (posnetega repertoarja, števila in cene plošč idr.) se v članku zastavlja tudi vprašanje, kakšno korist za razvoj in razširjanje gregorjanskega petja lahko pričakujemo od »te novodobne pridobitve«. V odgovoru pravi: »Kritike si jako nasprotujejo; nekateri se izražajo silno ugodno, drugi prav nasprotno«. Nato navede nekaj različnih mnenj ter zaključi: »iz dosedanje kritike si pač ne moremo še napraviti trdne sodbe« (Cerkveni glasbenik 1905: 59). Žal poznejših člankov, ki bi odgovorili na zastavljeno vprašanje, ni bilo mogoče najti, kakor tudi ne podrobnejših razmišljanj in razprav o vlogi in pomenu slovenskih sakralnih posnetkih na starih gramofonskih ploščah.

Čeprav so številni slovenski izvajalci v svoj repertoar gramofonskih posnetkov pogosto uvrstili posamezne sakralne skladbe, je o teh posnetkih malo znanega. Zato se bo prispevek osredotočil na nekatere posnetke sakralne glasbe na starih gramofonskih ploščah z 78 obrati na minuto (o/min), namenjene slovenskim poslušalcem, in poskušal ugotoviti, kakšen odziv in tržni uspeh so imeli pri poslušalcih. Pri tem bo poudarjen vidik popularizacije in komercializacije sakralne glasbe s pomočjo gramofonskih plošč in razvijajoče glasbene industrije. Je bil res gramofon v službi cerkvene glasbe ali je bila morda cerkvena glasba v službi gramofona? Kot primer so v članku izpostavljeni posnetki Zbora stolne cerkve v Ljubljani in posnetki pevcev cerkvenega zbora Adrija iz Chicaga (ZDA), saj so nastali v dveh različnih časovnih obdobjih in v različnih okoljih, prav tako pa so doživeli precej drugačno pozornost občinstva.

Posnetki Zbora stolne cerkve v Ljubljani

Posnetki Zbora stolne cerkve v Ljubljani ne sodijo le med najstarejše gramofonske posnetke sakralne glasbe pri nas, ampak tudi med najstarejše slovenske posnetke na sploh. Nastali so leta 1908 v Ljubljani, ko je podjetje Gramophone Company prvič snemalo pri nas. Gramophone Co. z glavnim sedežem v Angliji in s številnimi podružnicami v različnih evropskih državah je bilo takrat vodilno gramofonsko podjetje v Evropi, ki je zelo pogosto snemalo v številnih krajih sveta. V prvih letih 20. stoletja je imelo monopol nad prodajo gramofonov in plošč v Evropi (prim. Gronow in Englund 2007: 282), s svojim modelom snemanja in delovanja pa je bilo vzor tudi številnim drugim gramofonskim podjetjem kasnejšega obdobja. Leta 1907 se je odločilo, da bo sistematično vstopilo na tržišče južnega dela Avstro-Ogrske in Balkana, in je začelo pogosteje snemati v pomembnih regijskih središčih tega geografskega območja. Njihovo prvo snemanje v Ljubljani je pomenilo začetek novega obdobja snemanja in trženja plošč s slovenskim gradivom, saj so temu vzoru kmalu sledila tudi druga gramofonska podjetja, ki so na različnih ploščah in labelah¹ slovenskemu tržišču ponudila posnetke izbranih slovenskih izvajalcev (več gl. Kunej 2014a).

Posnetke za Gramophone Co. je v Ljubljani leta 1908 naredil njihov snemalec Max Hampe, ki je po številkah matric sodeč začel svoje snemalno potovanje v Budimpešti, nato pa nadaljeval v Zagrebu, Sarajevu, Ljubljani, Shkodërju (Albanija) in Črni gori. Kdaj točno je snemal v Ljubljani, ni znano, vsekakor pa so posnetki nastali pred poletjem 1908, ko so se prvič pojavili v časopisnih oglasih.

Iz različnih virov, predvsem iz popisa posnetkov Maxa Hampeja, ki ga je objavil Alan Kelly (1995), oglasov v slovenskih časopisih in ohranjenih prodajnih katalogov, lahko ugotovimo, da je leta 1908 v Ljubljani za podjetje Gramophone Co. snemalo sedem izvajalcev: »Zbor Glasbene Matice v Ljubljani pod vodstvom M. Hubada«, »Slovenska kmetska godba (harmonika)«, »Oddelek zbora Glasbene Matice v Ljubljani pod vodstvom M. Hubada«, »Moški kvartet Glasbene Matice (Matjan, Stegnar, Završan, Šebenik)«, »Ženski dvospev«, »Zbor stolne cerkve v Ljubljani pod vodstvom Antona Foersterja, s harmonijem«, »Godba c. in kr. pešpolka št. 27 – Ljubljana, kapelnik Teodor Christoph (Godba Gramophon-orchestra iz Ljubljane)« in »Josip Povhé, komik slovenskega gledališča v Ljubljani, s spremljanjem orkestra.« Zbor stolne cerkve v Ljubljani je naredil šest posnetkov, na katerih je bilo predstavljeno 12 pesmi (gl. tabelo 1). Iz številkih matric je razvidno, da sta bili najpogosteje dve pesmi (v enem primeru celo tri) združeni v posamezen posnetek, pripadajoče kataloške številke pa dokazujejo, da so bili vsi posnetki natisnjeni na ploščah (velikosti 10 inč), uvrščeni v prodajni katalog (Zonophone) in s tem tudi resnično dostopni na tržišču (več o povednosti številkih matric in kataloških oznak gl. Kunej 2014a, 2014b).

1 V povezavi z gramofonskimi ploščami angleški izraz *label* označuje blagovno znamko ali nalepko s podatki v sredini plošče. V članku je zato uporabljena poslovenjena oblika angleškega izraza, ki poskuša ohraniti širši pomen izvirnika.

Št. matrice	Kataloška št.	Naslov
4527r	X-104660	a) Hitite, kristjani, starocerkvena (upravljal A. Foerster) b) Kar je že dolgo želel svet (zložil A. Foerster) c) Oj dete rojeno nam, staroslovenska (upravljal A. Foerster)
4528r	X-104661	Ave Maria, z gosli in harmonijem iz opere <i>Gorenjski slavček</i> (zložil A. Foerster)
4529r	X-104662	a) Pet ran Jezusovih (zložil Gregor Rihar) b) Večno srečno, staroslovenska (upravljal A. Foerster)
4530r	X-104663	a) K sv. Rešnjemu Telesu b) Tebe, Jezus ne pustim (zložil A. Foerster)
4531r	X-104664	a) Lilija k Jezusu (zložil A. Foerster) b) Cvetlice ve (zložil Blaž Potočnik)
4532r	X-104665	a) Molitev (zložil F. Gerbič) b) Čast Bogu (zložil A. Foerster)

Tabela 1: Seznam posnetkov Zbora stolne cerkve v Ljubljani iz leta 1908. Naslovi posnetkov so praviloma napisani tako, kot so bili zapisani v dosegljivih virih; popravljene so le očitne tipkarske napake in poenoteni so zapisi iz različnih virov.

Zbor stolne cerkve v Ljubljani je imel za slovenski prostor izjemen formalni in simbolni pomen, saj je bila glasbena podoba bogoslužja v osrednji cerkvi škofije zgled in spodbuda tudi drugim. Poleg tega je imel zbor kot ustanova že večstoletno tradicijo neprekinjenega delovanja in je v vsem tem času po ambicijah, materialnih možnostih in dosežkih presegal vse druge podobne glasbene ustanove pri nas. V času snemanja ga je vodil Anton Foerster, ki je bil na čelu zbora od leta 1868 do 1908, ko je odšel v pokoj. V stolnici je uvedel pravo liturgično petje, dvignil petje in glasbo na izredno raven in kljub nasprotovanju vplival na preureditev cerkvene glasbe. Z veliko glasbeno razgledanostjo in izobrazbo, po drugi strani pa z globoko vernostjo in pobožnostjo, je odločilno pripomogel k vključitvi stolnega zbora v evropske cerkvenoglasbene tokove (prim. Nagode 2005: 95, 96). Zato ni nenavadno, da je podjetje Gramophone Co. med prve izvajalce, ki jih je v Ljubljani posnela, vključilo tudi stolni zbor.

Kdo je za to snemanje izbral izvajalce in repertoar za posnetke, ni znano. Iz različnih virov in podatkov iz tujine lahko sklepamo, da je imelo podjetje Gramophone Co. jasno zastavljeno snemalno in tržno politiko in je s pomočjo regionalnih podružnic skrbelo za lokalna snemanja in trženje posnetkov. Vsaka podružnica je bila odgovorna za komercialne aktivnosti na svojem območju in praviloma je tudi samostojno določala, kateri izvajalci in repertoar so primerni za snemanje, da se bodo plošče dobro prodajale. Na začetku gramofonske industrije, kamor lahko uvrščamo tudi obdobje snemanja v Ljubljani, pa je bilo za gramofonska podjetja zelo donosna in pomembna tudi prodaja predvajalnih aparatov; gramofone je bilo namreč veliko lažje prodajati, če

so kupci na njih lahko poslušali tudi lokalno priljubljene in atraktivne posnetke. Zato lahko sklepamo, da so gramofonska podjetja želela posneti predvsem uveljavljene in lokalno prepoznavne izvajalce z deli iz njihovega koncertnega repertoarja (prim. Gronow in Englund 2007: 285; Pennanen 2007). Podobno je morda veljalo tudi za izbor posnetkov Zbora stolne cerkve v Ljubljani, ki ga je na podlagi napotkov gramofonskega podjetja verjetno predlagal takratni vodja zbora Anton Foerster. Foerster je bil tudi avtor ali avtor priredb večine posnetih pesmi.

Plošče s posnetki iz Ljubljane so bile kmalu dostopne tudi pri nas, kar dokazujejo časopisni oglasi v slovenskih časopisih od julija 1908 naprej (prim. Slovenski narod 1908). V nekaterih oglasih je naveden celoten spisek posnetkov, zato lahko vidimo tudi posneti repertoar Zbora stolne cerkve v Ljubljani, ki so ga prodajalci ponujali na slovenskem tržišču. Podjetje Gramophone Co. je vse posnetke iz Ljubljane tržilo z labelo Zonophone, na kateri je ponujalo predvsem plošče nižjega cenovnega razreda.

Posnetki pevcev Adrija

»To pot se mi, ameriški Slovenci, lahko potrkamo na prsa, da smo napravili nekaj pomembnega, česar ni napravil do sedaj še noben drug narod« (Račič 1928: 265). S temi uvodnimi besedami začne prof. Ivan Račič, vodja cerkvenega pevskega zbora Adrija iz Chicaga, predstavitev posnetkov sakralne vsebine na gramofonskih ploščah pevcev Adrija. Zaradi novosti, ki so jih vnesli v zasnovo in izvedbo snemanja, sodijo ti posnetki med posebnosti takratnih gramofonskih plošč.

Posnetki so nastali v Združenih državah Amerike v obdobju med obema vojnama, ko je prodaja plošč z glasbo priseljencev za gramofonska podjetja pomenila pomembno tržno priložnost. V ZDA je bilo namreč veliko priseljencev, predvsem iz Evrope, in glasbena industrija je v njih videla velik potencial za nakup plošč, zato je začela snemati t. i. »etnično glasbo« (angl. *ethnic music*) oz. glasbo za »tuje govoreče« (angl. *foreign-speaking*) kupce. Tako so npr. pri podjetju Victor leta 1928 poudarjali, da so »eni najboljših kupcev gramofonskih plošč priseljenci« (Gronow 1982: 34). Slovenski priseljenci v ZDA so podobno kot izseljenci drugih narodov očitno predstavljali dobro tržišče, saj že samo iz pregleda tistega razdelka v diskografiji *Ethnic Music on Records*, ki predstavlja popis slovenskih posnetkov, nastalih v ZDA do leta 1942 (Spottswood 1990: 1021–1043), ugotovimo, da je v njem skoraj 600 posnetkov slovenske glasbe, ki jih izvajajo številni slovenski izvajalci. Med posnetki so predvsem različne priredbe ljudskih pesmi in izvedbe ljudskih plesnih viž, pa tudi druge glasbene zvrsti.

Pevski zbor Adrija, ki je deloval pri cerkvi sv. Štefana v Chicagu, je bil v tistem času eden najboljših cerkvenih slovenskih zborov v ZDA. Vodil ga je Ivan Račič, profesor glasbe, ki je bil organist v tej cerkvi, poleg tega pa še zasebno poučeval glasbo. Že kot dijak se je v Ljubljani glasbeno izobraževal, med drugim pri Hugolinu Sattnerju in v Glasbeni matici, po maturi pa je odšel v Chicago, nadaljeval s študijem glasbe, diplomiral in se glasbi povsem posvetil. Pevski zbor Adrija je redno prepeval v cerkvi, imeli pa so tudi številne nastope in samostojne koncerte. Bili so prvi zbor iz Chicaga, ki je sodeloval na radiu (prim. Račič 1928a: 265; The Adrija ... 1934).

Zato ni nenavadno, da so začel snemati tudi gramofonske plošče. Posnetki, ki se jih je v treh letih snemanja (1927–1929) nabralo okoli 70, so bili izdani na labelah Victor, Columbia in Electra, vsebujejo humoristično, sentimentalno, religiozno idr. tematiko, pogosto povezano z ljudskim izročilom in predstavljeno v govorno-glasbeni obliki. Pri snemanju so pogosto sodelovali z drugimi slovenskimi izvajalci, npr. s Hoyer triom, Račič-Foysovom orkestrom idr.

Prvo ploščo s sakralno vsebino so pevci Adrija posneli že na svojem prvem snemanju: 15. novembra 1927 so v studio podjetja Victor v Chicagu posneli devet posnetkov različne vsebine, med katerimi je bil tudi posnetek v dveh delih z naslovom »Romanje k Materi Božji« (v angleškem prevodu Slovenian Pilgrims). Iz arhivskih podatkov podjetja Victor lahko razberemo, da je na posnetku sodelovalo šest pevcev (1 sopran, 2 alta, 2 tenorja in 1 bas), kot govorec pa »pater Odilo« (Discography ... 2014). Posebnost plošče je ravno v sodelovanju pevcev in patra Odila Zakrajška, ki je kot »izboren ljudski cerkveni govorec, ki mu je na Slovenskem bržčas težko katerega postaviti ob stran« iz posnete vsebine »znal ustvariti močno, včasih naravnost umetniško celoto« (Kuret 1930: 86, 87). Pater Odilo je namreč spoznal, da je lahko gramofonska plošča »izvrstno moderno sredstvo,« ki opravlja tudi »idealno misijonsko delo /.../ in uspešno služi dobremu namenu« (Račič 1928a: 265). Tega ni spoznal »le kot prvi Slovenec« ampak kot »prvi misionar v Ameriki sploh. Njegove ideje se oprijemajo sedaj Hrvati, Slovaki, Nemci Italijani ...« (Kuret 1930: 87). Tako je bila to prva plošča, v kateri je nastopil duhovnik z govorom sakralne vsebine in kjer je bil poustvarjen resničen nabožni dogodek.

Plošča je bila pri poslušalcih zelo dobro sprejeta, zato so se po nasvetu slovenskih duhovnikov v ZDA odločili, da bodo posneli še več podobnih plošč. Vendar tokrat v samozaložbi časopisa Ave Maria, »nabožno-poučnega mesečnika«, ki so ga izdajali frančiškani v ZDA. Pater Odilo in prof. Račič sta zasnovala še šest dvostranskih velikih plošč (premera 12 inč), ki skupaj tvorijo zaokroženo celoto in predstavljajo »najlepše in najbolj priljubljene slovenske cerkvene pesmi in najbolj značilne cerkvene obrede in slovesnosti« (Račič 1928a: 266). Plošče so bile posnete zgodaj jeseni leta 1928 v Chicagu in so kmalu za tem izšle na labeli Electra. Seznam vseh omenjenih posnetkov, ki je urejen po številkah matric, je prikazan v tabeli 2.

Št. matrice	Kataloška št.	Labela	Naslov
CVE 40878	68924	Victor	Romanje k Materi Božji - Prvi del (Slovenian Pilgrims - Part One)
CVE 40879	68924	Victor	Romanje k Materi Božji - Drugi del (Slovenian Pilgrims - Part Two)
5274	5274	Electra	Pri božičnem drevescu
5275	5275	Electra	Šopek božičnih pesmi (Christmas songs)
5276	5276	Electra	Slovenska polnočnica - Prvi del (Christmas Eve in Church - Part One)

5277	5277	Electra	Slovenska polnočnica - Drugi del (Christmas Eve in Church - Part Two)
5278	5278	Electra	Našim najdražjim (All Souls' Day-Part Two)
5279	5279	Electra	Memento mori (All Souls' Day-Part One)
5320	5320	Electra	Vstajenje (Easter Morning In Church-Part One)
5321	5321	Electra	Velika noč (Easter Morning In Church-Part Two)
5322	5322	Electra	Šmarnice (May Devotion)
5323	5323	Electra	Slovesne litanije Matere Božje (Solemn Litany of the B. V. Mary)
5324	5324	Electra	Poroka v cerkvi (Wedding in Church)
5325	5325	Electra	Nova Maša (First Holy Mass)

Tabela 2: Seznam posnetkov pevcev Adrija s sakralno vsebino.

Slika 1: Labela ene od plošč s sakralno vsebino pevcev Adrija, ki je izšla v samozaložbi časopisa Ave Maria. (GNI DZGP).

Prvi odzivi na slovenske posnetke s sakralno vsebino

Nenavadno je, da prvi slovenski posnetki na gramofonskih ploščah iz leta 1908 razen tržnih oglasov v dnevnem časopisu niso imeli večjega odmeva v medijih in med izvajalci. V ohranjenih dopisih, kronikah, arhivskem gradivu in različnem časopisu tistega časa skorajda ne najdemo podatkov o snemanju plošč, čeprav je bil verjetno to prvi takšen dogodek pri nas. Vendar to ne velja le za Zbor stolne cerkve, ampak tudi za vse ostale izvajalce, ki so snemali v tem obdobju (prim. Kovačič 2014: 81; Klobčar 2014: 143).

Povsem drugače je s ploščami pevcev Adrija, ki jih je v samozaložbi izdal časopis *Ave Maria*. Prof. Račič, vodja zbora, jih je izčrpno opisal v več zaporednih številkah časopisa, od septembra 1928 naprej, Niko Kuret pa jih je v časopisu *Slovenec* celovito predstavil v članku »Plošče P. Odila«, ki je bil leta 1930 ponatisnjen v *Ave Marii*. Posnetki so bile navedeni tudi v številnih časopisnih oglasih v ZDA, kjer so različni prodajalci ponujali slovenske plošče.

Zanimivo je, da so posnetke Zbora stolne cerkve v Ljubljani že v prvih oglasih leta 1908 uporabili predvsem v tržne oz. oglaševalske namene. V časopisu *Slovenski narod* (1908) je pod naslovom »Zonophoni s slovenskimi pesmimi« objavljeno obvestilo, da so pri urarskih mojstrih Francu Zajcu in Milku Krapežu na zalogi plošče »slovenskih skladb in pesmi za zonophone.« V nadaljevanju je naštet izbor posnetkov za vsakega izvajalca posebej, iz česar je razvidno, da so predstavljene plošče podjetja Gramophone Co., ki so bile posnete leta 1908 v Ljubljani. Med izvajalci pa ni navedenega Zbora stolne cerkve iz Ljubljane in njihovega izbora posnetkov, čeprav so tudi ti sodelovali pri snemanju. Očitno avtor oglasa ni želel v liberalnopolitično usmerjenem časopisu ponujati bralcem posnetke sakralne vsebine in jih je kot dober trgovec raje izpustil. Povsem drugače pa je ta trgovec ponudil plošče v časopisu *Slovenec*. Iste dne kot v *Slovenskem narodu* je bila tudi v *Slovincu* (1908) prvič objavljena novica, da se pri urarju Fr. P. Zajcu dobijo plošče s slovenskimi posnetki, pri čemer pa ni navedenih izvajalcev in (izbora) posnete vsebine. Posebej pa je izpostavljeno, da se »dobijo tudi zbori stolne cerkve Ljubljanske s harmonijem«. To ponovno kaže na tržni prijem avtorja oglasa, ki se je tokrat želel prilagoditi katoliško usmerjenim bralcem časopisa.

V časopisu *Ave Maria* je poleg vsebinskih predstavitev plošč pogosto opaziti tudi trženje plošč oz. nagovarjanje bralcev k nakupu: »ta zbirka bo najlepši zaklad za vsako slovensko hišo v Ameriki. Če ste veseli ali pobiti, v sreči ali stiskah, za vsako priliko boste našli v tej zbirki pesem in besedo, ki se bo ravno prilegala vašemu srcu.« (Račič 1928a: 266); »Kdor hoče imeti pravi spomin na Fathra Odila kot misijonarja, naj si omisli to ploščo« (Račič 1928b: 327); »Največje delo za naše izseljence bomo opravili s tem, če bomo spravili mednje te plošče. Naša društva naj bi jih spravila v roke naših ljudi po Franciji, Belgiji, Holandski, Westfalskem in drugod! A tudi vsaka naša družina doma, ki ima gramofon, naj bi čuvala te plošče kot dragoceno last ...« (Kuret 1930: 87).

Večkrat so v člankih *Ave Marie* omenjene tudi morebitne finančne koristi od prodaje teh plošč. Že v času razmišljanja o snemanju in izdajanju v samozaložbi so menili: »V kolikor je to početje v zvezi z gmotnimi dobičkom, se da urediti tako, da ima korist od tega Ave Maria in vse slovenske župnije v Ameriki. To je gotovo boljše, kakor pa če bi imeli gmotno korist le tujci, židje« (Račič 1928a: 265). Tudi v kasnejših člankih zasledimo omenjanje gmotnega vidika pri izdajanju plošč, kot npr.: »pri naših nabožnih

rekordih ne smemo gledati le na gmotno temveč v prvi vrsti na moralno korist« (Račič 1928b: 327). Poseben tovrsten poudarek je v sklepnem delu predstavljanja plošč, kjer v zadnjem članku avtor zaključí: »Ponovno opozarjam rojake, naj si omislijo ne samo velikonočno ploščo, temveč vseh šest nabožnih plošč, ki jih je izdala ‚Ave Maria‘. Podajajo zaokroženo zbirko sicer kratkih, vendar nedopovedljivo lepih cerkvenih nagovorov, nekaj najbolj pomembnih cerkvenih obredov in lepo število najbolj priljubljenih slovenskih cerkvenih pesmi. Ta zbirka je vredna veliko, veliko več, kakor pa v resnici stane in kaj podobnega, saj kolikor je nam znano, do sedaj še ni bilo rekordirano v nobenem drugem jeziku« (Račič 1929: 102).

Kakšen je bil odziv kupcev na posnetke Zbora stolne cerkve v Ljubljani ni znano, kakor tudi ni znano, kako so sprejeli plošče drugih izvajalcev s tega snemanja. Lahko pa sklepamo, da posnetki stolnega zbora morda niso šli posebej dobro v prodajo, saj tega zbora na naslednjih snemanjih podjetja Gramophone Co. v Ljubljani ni bilo več. Leta 1909 in 1910 je namreč to podjetje ponovno snemalo v Ljubljani, kjer med izvajalci zasledimo tudi nekatere, ki so snemali že leta 1908: »Slovenska kmetska godba« je z razmeroma velikim repertoarjem sodelovala pri vseh treh snemanjih, različne pevske zasedbe Glasbene matice z obsežnim repertoarjem pri dveh, »Godba Gramophon-orchestra iz Ljubljane« pri dveh, prav tako tudi »Josip Povah«. Vidimo lahko, da je bil Zbor stolne cerkve v Ljubljani, poleg »anonimnega« ženskega dueta, ki je na prvem snemanju zapel le dve pesmi, edini, ki kasneje ni sodeloval pri ponovnih snemanjih podjetja Gramophone Co. Podobno lahko ugotovimo tudi pri posnetkih podjetja Favorite, ki je v Ljubljani snemalo leta 1910 in 1911. Na teh snemanjih so sodelovali predvsem tisti slovenski izvajalci, ki so veliko posneli tudi že za Gramophone Co., npr. »Slovenska kmetska godba«, »Kvartet pevcev Glasbene matice« in gledališki igralec »Anton Danilo«, ki je leta 1911 za Gramophone Co. posnel razmeroma obsežen repertoar šaljivih prizorov.

Vendar pa snemanje Zbora stolne cerkve v Ljubljani za Gramophone Co. leta 1908 vseeno ni bilo edino snemanje za gramofonske plošče. Spomladi leta 1910 namreč v *Slovenecu* zasledimo oglas, ki z naslovom »Najnovejši posnetek slovenskih pesmi« predstavlja obsežen repertoar plošč na labeli Jumbo, kjer je poleg posnetkov »Kvarteta Glasbene matice«, »Antona Danila« in nekaj tujih izvajalcev tudi šest plošč oz. dvanajst posnetkov Zbora stolne cerkve v Ljubljani. Zbor se je očitno kljub zamenjavi umetniškega vodje odločil za ponovno snemanje gramofonskih plošč, o katerih pa je še zelo malo znanega.

Dobro pa je znan zgodnji odziv kupcev na plošče pevcev Adrija. Že njihova prva plošča, posneta leta 1927 za podjetje Victor, je bila pri poslušalcih izredno dobro sprejeta. Imela je »tak uspeh, kakor še nobeden slovenski rekord do sedaj. /.../ Rojaki so pridno segali po teh novih rekordih [vseh posnetkih pevcev Adrija za podjetje Victor leta 1927, op. a.], vendar za ‚Romanje‘ so se dobesedno topli; vsem trgovcem je kar naenkrat pošla zaloga« (Račič 1928a: 265). Zato so se tudi odločili, da s podobnimi posnetki nadaljujejo in so v »samozaložbi« izdali še šest plošč, ki so prav tako doživele dober odziv pri poslušalcih in velik prodajni uspeh. O tem poroča že Račič v enem od svojih člankov, kjer je predstavljal posamezne plošče: »Nameraval sem nekoliko opisati tudi rekord ‚Slovenska polnočnica‘, pa sem ravnokar prejel pismo od upravitelja Ave Marie, da so morali naročiti drugo veliko zalogo tega rekorda. Če je tako, potem je vsako pisanje nepotrebno« (Račič 1928c: 360).

Sklep

Danes plošče Zbora stolne cerkve v Ljubljani zelo težko dobimo. V Digitalni zbirki gramofonskih plošč (GNI DZGP) na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU, ki je nastala na podlagi raziskovanja in zbiranja gradiva s sodelovanjem domačih in tujih ustanov ter zasebnikov v okviru projekta *Zvočno gradivo gramofonskih plošč kot vir etnomuzikoloških in folklorističnih raziskav*, in obsega nad 2600 evidentiranih diskografskih zapisov s številnimi metapodatkovnimi opisi, okoli 1200 zvočnih zapisov in skoraj 3000 enot slikovnega gradiva, nimamo niti enega od njihovih posnetkov ali kopije label s plošč. Imamo pa kar nekaj posnetkov in slikovnega gradiva s plošč Slovenske kmečke godbe in različnih pevskih zasedb Glasbene matice, nekatere celo v več izvodih in različnih ponatisih. Iz izkušenj raziskovalcev zgodovinskih zvočnih nosilcev in zbiralcev gramofonskih plošč lahko predvidevamo, da je tiste plošče, ki so se nekdaj bolje prodajale in so bile zato tudi bolj razširjene med ljudmi, danes lažje najti (prim. Gronow 2014). Zato bi lahko zaključili, da za posnetke Zbora stolne cerkve v Ljubljani ni bilo velikega povpraševanja, saj nismo našli ohranjene niti ene njihove plošče; ne s snemanja v Ljubljani leta 1908, kakor tudi ne s snemanja za labelo Jumbo. Drugače pa je s sakralnimi posnetki pevcev Adrija, ki so lažje dostopni. V zbirki GNI DZGP imamo kopije številnih plošč pevcev Adrija, med njimi tudi vse našete posnetke s sakralno vsebino; tako s plošče podjetja Victor, kakor tudi z vseh plošč labele Electra iz samozaložbe. Plošče imajo tudi nekateri zbiratelji plošč, predvsem v ZDA.

Čeprav je razumljivo, da je več ohranjenih plošč iz kasnejšega obdobja snemanja, ko je bila gramofonska industrija v razcvetu (še posebej v ZDA med obema vojnama), pa so se nekatere plošče s snemanja v Ljubljani leta 1908 vseeno ohranile; predvsem posnetki »Slovenske kmečke godbe« in pevskih zasedb Glasbene matice. Nekateri posnetki teh izvajalcev so v kasnejših letih doživeli tudi ponatise in izdaje na nekaterih drugih labelah, tudi v ZDA, kar lahko potrjuje priljubljenost posnetkov med kupci in njihovo tržno uspešnost. Za plošče Zbora stolne cerkve v Ljubljani podatkov o ponatisih ali morebitnih izdajah na drugih labelah ni bilo mogoče zaslediti, medtem ko npr. za ploščo podjetja Victor »Romanje k Materi Božji« vemo, da je bila ponatisnjena tudi v Evropi. Uvrščena je bila v prodajni katalog za Centralno Evropo podjetja Gramophone Co., ki je s podjetjem Victor pogosto izmenjevala gradivo, in celo pod različnimi kataloškimimi oznakami (npr. 2-079254 in 2-079255, AN 218) (Kelly 2009).

Kot večina aktivnosti v gramofonski industriji je bilo verjetno tudi snemanje plošč s sakralno vsebino povezano predvsem s trgovanjem in dobičkom. Ne glede na morebitni drugačen prvotni namen, ki so ga lahko imeli izvajalci, je o usodi in uspehu posnetkov odločal predvsem trg. Tisti izvajalci, ki so pri poslušalcih dosegli dober odziv, so pogosteje snemali sakralno glasbo tudi pozneje in za različne gramofonska podjetja, tržno uspešni posnetki pa so doživeli več ponatisov ter posledično dosegli tudi večji krog poslušalcev in kupcev. S tem pa se je morebitni cilj, da »plošča ne le zabava« ampak tudi »izredno uspešno služi dobremu namenu« (Račič 1928a: 265), veliko lažje uresničil. Nekateri posnetki s sakralno glasbo na gramofonskih ploščah so se očitno dovolj dobro prodajali, da so takšno glasbo pogosto uvrstili v svoj repertoar snemanja številni slovenski izvajalci; predvsem tiste bolj znane in priljubljene sakralne pesmi, ki

so poleg ljudskih pesmi in viž ter popularnih opernih arij širšemu krogu poslušalcev najbolj ugajale in so se zato tudi najbolje prodajale. Tudi gramofonska podjetja so jih, v sklopu drugih posnetkov, pogosto oglaševala, kar potrjuje, da so pričakovala zanimanje kupcev zanje.

Navedena primera gramofonskih plošč Zbora stolne cerkve v Ljubljani in pevcev Adrija kažeta, da je tržni uspeh odvisen od številnih dejavnikov. Vsekakor k uspehu pripomoreta ustrezen »tržni pristop« in nagovarjanje kupcev, oz. primerno oglaševanje. Iz primerjave odzivov na posnetke obeh zborov lahko sklepamo, da so plošče pevcev Adrija dosegle veliko večji uspeh in odmevnost med poslušalci kot posnetki stolnega zbora. Poudariti pa je potrebno, da so pevci Adrija izdali tudi veliko posnetkov s posvetno vsebino in so bili pri kupcih gramofonskih plošč zelo znani in prepoznavni izvajalci. K uspehu njihovih sakralnih posnetkov pa je veliko pripomoglo tudi sodelovanje priljubljene patra Odila, kakor tudi posebno tržišče, saj so slovenski izseljenci v ZDA z veseljem kupovali slovenske posnetke, ki so jim ohranjali spomin na domovino. Če pa primerjamo število danes ohranjenih posnetkov sakralne vsebine pevcev Adrija s številom ohranjenih njihovih drugih posnetkov, vidimo, da je plošč s sakralno vsebino manj. Torej bi lahko sklepali, da se te njihove plošče le niso tako dobro tržile kot ostale oz. dosegle takšen izjemen uspeh »kakor še nobeden slovenski rekord do sedaj« (Račič 1928a: 265).

Podobno bi lahko posplošili tudi za druge slovenske posnetke na starih gramofonskih ploščah s sakralno vsebino. Na podlagi števila ohranjenih plošč in izkušenj zbiralcev lahko sklepamo, da plošče s sakralno vsebino niso dosegale tolikšne tržne uspešnosti in priljubljenosti pri kupcih kakor tiste s posnetki druge vrste. Zaradi tega so danes številni zgodnji sakralni posnetki tudi težje dostopni in pogosto prezrti, čeprav predstavljajo dragoceno glasbeno dediščino, o kateri še ne vemo prav veliko.

Bibliografija

- Cerkveni glasbenik* 1905. Gramofon v službi cerkvene glasbe. *Cerkveni glasbenik* 28 (7/8): 58–59.
- Discography ...* 2014. *Discography of American Historical Recordings*, s.v. »Victor matrix CVE-40878. Romanje k Materi Božji / Adrija Singers,« http://adp.library.ucsb.edu/index.php/matrix/detail/800015109/CVE-40878-Romanje_k_Materi_Boji. Obiskano 19. 9. 2014.
- GNI DZGP. Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Digitalna zbirka gramofonskih plošč.
- Gronow, Pekka. 1982. Ethnic recordings: an introduction. V: Richard Spottswood idr. (ur.), *Ethnic Recordings in America. A Neglected Heritage*. Washington D. C.: Library of Congress, 1–49.
- Gronow, Pekka. 2014. The world's greatest sound archive: 78 rpm records as a source for musicological research. *Traditiones* 43 (2): 31–49. DOI: 10.3986/traditio2014430202.
- Gronow, Pekka in Björn Englund. 2007. Inventing recorded music: the recorded reper-

- toire in Scandinavia 1899-1925. *Popular Music* 26 (2): 281-304.
- Kelly, Alan. 1995. *Gramophone Company Matrix Series, Suffix q, r, s. Recorded by Max Hampe, 1904-1916*. MAT107. CD-ROM. Sheffield: samozaložba.
- Kelly, Alan. 2009. *His Master's Voice. The Central European Catalogue. (70000 to 79000), 1899 to 1929*. CD-ROM. Sheffield: samozaložba.
- Klobčar, Marija. 2014. »Oj lušno je res na deželi.« Percepcija ljudske pesmi in ljudskega pri izdajah gramofonskih plošč pred drugo svetovno vojno. *Traditiones* 43 (2): 137-153. DOI: 10.3986/traditio2014430207.
- Kovačič, Mojca. 2014. Posnetki vokalnih zased Glasbene matice in podoba ljudske pesmi v času prvih gramofonskih snemanj na Slovenskem. *Traditiones* 43 (2): 75-96. DOI: 10.3986/traditio2014430204.
- Kunej, Drago. 2014a. Leto 1908 – začetek diskografije slovenske glasbe? *Traditiones* 43 (2): 51-73. DOI: 10.3986/traditio2014430203.
- Kunej, Drago. 2014b. Med kodami skrita zvočna dediščina Slovencev. *Glasnik SED* 54 (1-2): 22-28.
- Kuret, Niko. 1930. Plošče P. Odila. *Ave Maria* 22 (marec): 86-87.
- Nagode, Aleš. 2005. Poskus rekonstrukcije repertoarja latinskih cerkvenih skladb na koru ljubljanske stolnice v času delovanja Antona Foersterja (1868-1908). *De musica disserenda* 1 (1/2): 95-113.
- Oblak, Alfons. 1890. Fonograf, grafon in gramofon. *Dolenjske novice* 6 (18): 137-139.
- Pennanen, Risto. 2007. Immortalised on Wax: Professional Folk Musicians and Their Gramophone Recordings Made in Sarajevo, 1907 and 1908. V: Božidar Jezernik idr. (ur.), *Europe and Its Other – Notes on the Balkans*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 107-148.
- Račič, Ivan. 1928a. Nove fonografske plošče. *Ave Maria* 20 (september): 265-266.
- Račič, Ivan. 1928b. Nove fonografske plošče. II. *Ave Maria* 20 (november): 327.
- Račič, Ivan. 1928c. Nove fonografske plošče. III. *Ave Maria* 20 (december): 359-360.
- Račič, Ivan. 1929. Nove fonografske plošče. *Ave Maria* 21 (april): 102.
- Slovenec* 1908. Plošče za gramofon s slovenskim besedilom ... *Slovenec* 36 (169), 25. 7.: [9].
- Slovenski narod* 1908. Zonofoni s slovenskimi pesmimi. *Slovenski narod* 41 (171), 25. 7.: [5].
- Spottswood, Richard K. 1990. *Ethnic music on records: a discography of ethnic recordings produced in the United States, 1893 to 1942*. Chicago: University of Illinois Press.
- The Adrija ...* 1934. The Adrija Slovene Singing Society. *Memorial Book of the First All-Slavic Singing Festival, 1934*. Foreign Language Press Survey. http://flps.newberry.org/article/chicagoforeignl0chic_0123. Obiskano 22. 9. 2014.

POVZETEK

Although many Slovene performers have quite often included sacred works into their recording repertoire, very little is known about these records. Hence, the present article, based on gramophone records released by the Ljubljana Cathedral Choir and the Adria Church Singers from Chicago (USA) during different time periods and in different milieus, tries to evaluate the response and market results of their recordings and analyse the material from the viewpoint of the popularization and commercialization of sacred music with the help of gramophone records and the developing gramophone industry.

The recordings of the Ljubljana Cathedral Choir, i.e. six records, containing 12 songs, and issued by the Gramophone Company from Ljubljana in 1908, are not only one of the oldest gramophone recordings of sacred music in Slovenia but belong to the oldest Slovene recordings in general. The Cathedral Choir, at that time led by Anton Foerster, was of exceptional, formal and symbolic, importance for the whole Slovenian territory, since the musical image of liturgy in the central church of the bishopric was an example and an incentive for others. Therefore, no wonder the just-mentioned choir led the Gramophone Company to include, them among their performers. Together with others, they were periodically advertised in daily newspapers. However, they seem to have achieved poorer market results than the records by other performers. The Adria Choir, which sang at St Steven's in Chicago under Ivan Račič, was at that time also one of the best Slovenian church choirs in the USA, performing regularly and giving independent concerts as well. Their first gramophone record with sacred music was produced during the choir's first recording of nine different compositions for Victor in 1927. The peculiarity of this record lies in the cooperation of Father Odil Zakrajšek; the participation of a priest, a first in itself, enabled the producer to create a real religious event. The record was met with a wide response, so it was

decided to release six similar records, this time issued by the periodical *Ave Maria*. Soon, these records were fully presented in the above-mentioned periodical and, according to their own statement, sold extremely well.

Similarly to most activities in the gramophone industry, the recording of sacred pieces seems likely to have been linked with marketing and profit. Through the example of gramophone records released by the Ljubljana Cathedral Choir and the Adria Singers, one can see that favourable market results depended upon a number of factors. By all means, the appropriate approach in marketing and addressing potential buyers as well as advertising contributed to any financial success. By comparing the responses to the recordings of the two choirs, one can conclude that the records of the Adria Singers enjoyed greater success and response among the listeners than the Cathedral Choir records, which soon slipped into oblivion. It should be emphasized, however, that the Adria Singers had also recorded many secular works and that they were renown performers with the buyers of gramophone records. A mentionable contribution to their success came also through the much liked Father Odil, not forgetting the particularity of the market, since Slovenian immigrants to the USA liked to buy Slovene recordings which helped preserve the memories of their native country. If we compare the number of Adria Singers' recordings that have survived so far, one can see that there are fewer records with sacred content. Which brings us to the conclusion that they sold less successfully than those with secular music. Which again can be generalized as regards other Slovene gramophone records with sacred music. Because of that, many early sacred recordings appear to be less available and many a time overlooked, although they represent a precious musical heritage we don't know much about.

Angleški prevod naslova, izvlečka in povzetka / title, abstract and summary translated to English by Andrej Rijavec.